

Видавнича група «Наукові перспективи»

**Громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея
докторів наук із державного управління»**

Громадська організація «Асоціація науковців України»

«Наука і техніка сьогодні»

*(Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка»,
Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*

Випуск № 13(27) 2023

Київ – 2023

Publishing Group «Scientific Perspectives»

**Public Scientific Organization «Ukrainian Assembly of
Doctors of Sciences in Public Administration»**

Public organization «Association of Scientists of Ukraine»

"Science and technology today"
*("Pedagogy" series, "Law" series, "Economics" series,
"Physical and mathematical sciences" series, "Technics" series)*

Issue № 13(27) 2023

Kiev - 2023

**«Наука і техніка сьогодні» (Серія «Педагогіка», Серія «Право»,
Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»):
журнал. 2023. № 13(27) 2023. С.897**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 07.04.2022 № 320 журналу
присвоєно категорію "Б" із економіки та педагогіки (спеціальності – 015 -
Педагогічні науки; 076 - Економічні науки)**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530 журналу
присвоєно категорію "Б" із права (спеціальність – 081 Юридичні науки)**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 10.10.2022 № 894 журналу присвоєно
категорію "Б" із техніки (спеціальність - 122 Комп'ютерні науки)**

Журнал видається за підтримки Міждержавної гільдії інженерів консультантів, Інституту філософії та соціології Національної Академії Наук Азербайджану (Баку, Азербайджан), громадської організації «Християнська академія педагогічних наук України» та громадської організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання»

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 24.11.2023, № 5/11-23)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), міжнародної пошукової системи Google Scholar та до міжнародної наукометричної бази даних Research Bible

Головний редактор: Сопілко Ірина Миколаївна - доктор юридичних наук, професор, Відмінник освіти України, Лауреат Премії Президента України для молодих вчених, Лауреат Премії Верховної Ради України найталановитішим молодим ученим в галузі фундаментальних і прикладних досліджень та науково-технічних розробок, академік Академії наук вищої школи України, Заслужений юрист України (Київ, Україна)

Редакційна колегія:

- Артемчук Володимир Олександрович - доктор технічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г.С. Пухова НАН України (Київ, Україна)
- Бахов Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- Будник Вікторія Анатоліївна - кандидат економічних наук, професор, професор кафедри бізнес-логістики та транспортних технологій Державного університету інфраструктури та технологій (Київ, Україна)
- Волк Павло Павлович — доцент кафедри водної інженерії та водних технологій Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- Гирка Ольга Ігорівна - кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри товарознавства, митної справи та управління якістю Львівського торговельно-економічного університету (Львів, Україна)
- Гнатюк Сергій Олександрович - кандидат технічних наук, доцент, заступник декана факультету аеронавігації, електроніки та телекомунікацій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- Дацій Олександр Іванович - доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
- Дівізніюк Михайло Михайлович - доктор фізико-математичних наук, професор, Завідувач відділу Відділу цивільного захисту та інноваційної діяльності Державної установи "Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України" (Київ, Україна)
- Дяденчук Альона Федорівна - кандидат технічних наук, старший викладач кафедри вищої математики і фізики Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного (Мелітополь, Україна)
- Забулонов Юрій Леонідович - доктор технічних наук, професор, Член-кореспондент НАН України, директор Державної установи «Інститут геохімії навколишнього середовища Національної академії наук України» (Київ, Україна)
- Ільїн Валерій Юрійович - доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
- Ільїна Анастасія Олександрівна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління і адміністрування Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)
- Кардаш Оксана Любомирівна — кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інституту автоматичної, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна)
- Квасніков Володимир Павлович — доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютеризованих електротехнічних систем та технологій Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Кифенко А.М., Романова Т.В.

ДО ПРОБЛЕМИ ІНТОНУВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОМУ ХОРОВОМУ КОЛЕТИВІ

532

Козубцов І.М., Нестеров О.М., Слісар П.О., Кіяновський К.М.

ОСОБИСТОСТІ ФОРМУВАННЯ КУРСАНТА-ЛІДЕРА НА КУРСАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ L-1A, B, C (ТАКТИЧНИЙ РІВЕНЬ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ)

544

Корильчук Н.І., Боровик І.О.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У КОНТЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ ВИБІРКОВИХ ДИСЦИПЛІН

559

Муха Ю.-С.А.

ПЕРЕКЛАД СТРУКТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНФІНІТИВА ТА ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ТІМОТІ СНАЙДЕРА «ШЛЯХ ДО НЕСВОБОДИ: РОСІЯ, ЄВРОПА, АМЕРИКА»)

568

Пилаєва Т.В.

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ СМАРТФОНІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗВО

579

Подановська Г.В., Дейнега М.А.

УРОКИ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

590

Рогоза В.В.

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ПІДТРИМКИ ІДЕЙ STEM-ОСВІТИ

600

Ройко Л.Л.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

612

Соловей В.В., Зузяк Т.П., Марущак О.В.

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА

625

Сопова Д.О., Долматова К.М., Гончаров А.Ю.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ МИСТЕЦЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ ФАХОВОЇ ПЕРЕД ВИЩОЇ ОСВІТИ

639

УДК

37.091.33:783.8]:781.62

[https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-13\(27\)-532-543](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-13(27)-532-543)

Кифенко Анна Миколаївана кандидат педагогічних наук, спеціаліст вищої категорії, Фаховий коледж «Універсум» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м.Київ, <https://orcid.org/0000-0001-7996-1768>

Романова Тетяна Вадимівна викладач-методист, спеціаліст вищої категорії, Фаховий коледж «Універсум» Київського університету імені Бориса Грінченка, м.Київ, <https://orcid.org/0000-0001-8165-5161>

ДО ПРОБЛЕМИ ІНТОНУВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОМУ ХОРОВОМУ КОЛЕКТИВІ

Анотація. Стаття присвячена науковому обґрунтуванню проблеми інтонування у студентському хорovому колективі. Розкрито категорію поняття «музичний слух». Доведено, що на точність інтонування у студентському хорovому колективі впливає сформованість музичного слуху у таких його категоріях як вокальний слух та інтонаційний слух. Обґрунтовано вокально-слухові координуючі уміння, як важливий аспект точності інтонування. Висвітлено найважливіший критерій досягнення чистоти інтонування, а саме – уміння хору утримувати мелодичний та гармонічний стрій. Проаналізовано ієрархічну структуру процесу розвитку інтонаційного слуху: слухова увага; чуттєве сприйняття; внутрішній спів (з опорою на зовнішнє звучання еталону, заданого викладачем); відтворення; осмислення (узагальнення слухових вражень); досягнення (певної якості у особистому виконанні); повторні дії; виконання (на основі постійного самоконтролю). Охарактеризовано, що важливим аспектом слухово-інтонаційної роботи учасника студентського хорovого колективу, як складової культури інтонування, є вироблення чуття співвідношень між тонами, диференціації хорovого полотна по вертикалі. Правильне інтонування – це наріжний камінь якісного художнього виконання. Акцентовано на тому, що важливою проблемою у формуванні точності інтонування є розвиток вокально-слухових умінь та навичок співаків навчального хорovого колективу. Наголошено, на основних критеріях методики розвитку інтонаційного слуху студентів у процесі хорovого співу, що базуються на використанні зонного та темперованого строю. Важливу роль відіграють внутрішні слухові уявлення. Переконливими висновками даної статті є твердження, що проблема інтонування у студентському хорovому колективі вирішується інтегровано, яка заключається у синергетичному взаємозв'язку фізіологічних, емоційних, вольових, інтелектуальних і

мотиваційних компонентів діяльності особистості, а саме: розвитком інтонаційного та вокального слуху, вокально-слухових координуючих умінь, слухових уявлень хористів.

Ключові слова: спів, музичний слух, інтонування, вокальна позиція, стрій, емоції, співак.

Kyfenkom Anna Mykolaivana Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.), Lecturer, Applied college "Universum" of Borys Grinchenko Kyiv University, <https://orcid.org/0000-0001-7996-1768>

Romanova Tetyana Vadymivna Lecturer-Methodologist, Highest Category Specialist, Applied college "Universum" of Borys Grinchenko Kyiv University, <https://orcid.org/0000-0001-8165-5161>

THE PROBLEM OF INTONATION IN THE STUDENT CHOIR

Abstract. The article is devoted to the scientific substantiation of the intonation problem in the student choir. The category of the concept of "musical hearing" has been revealed. It has been proven that the accuracy of intonation in the student choir is influenced by the formation of musical hearing in its categories such as vocal hearing and intonation hearing. Vocal-auditory coordinating skills are justified as an important aspect of intonation accuracy. The most important criterion for achieving purity of intonation is highlighted, namely, the choir's ability to maintain a melodic and harmonic order. The hierarchical structure of the development process of intonation hearing is analyzed: auditory attention; sensory perception; internal singing (based on the external sound of the standard set by the teacher); playback; comprehension (generalization of auditory impressions); achievement (of a certain quality in personal performance); repeated actions; implementation (on the basis of constant self-monitoring). It is characterized that an important aspect of the auditory and intonation work of a member of the student choir, as a component of the culture of intonation, is the development of a sense of the relationship between tones, the differentiation of the choral canvas along the vertical. Correct intonation is the cornerstone of quality artistic performance. It is emphasized that an important problem in the formation of accuracy of intonation is the development of vocal, auditory and singers skills of the educational choral team. Emphasis is placed on the main criteria of the method of developing students' intonation hearing in the process of choral singing, which are based on the use of zonal and tempered tuning. Internal auditory representations play an important role. The convincing conclusions of this article are the statement that the problem of intonation in the student choir is solved in an integrated way, which consists in the synergistic interrelationship of physiological, emotional, volitional, intellectual and

motivational components of individual activity, namely: the development of intonation and vocal hearing, vocal-auditory coordinating skills, auditory perceptions of choristers.

Keywords: singing, musical hearing, intonation, vocal position, tuning, emotions, singer.

Постановка проблеми. Музика як форма духовної культури зароджувалась і розвивалась безпосередньо з розвитком людства, вбираючи та виражаючи всі емоційно-інтонаційні прояви активності людей. У музичній педагогіці сформовано основні категорії, що відображають або визначають ключові музичні явища й процеси: музично-слухова активність, музична уява, музичне мислення, музичне сприйняття, музична інтонація. Слово, (λόγος) нерозривно пов'язане з інтонуванням несе смисловий код природи людства, є джерелом смислу, виразності й краси музичної інтонації. Одним із центральних питань музичної педагогіки є проблема взаємозв'язку мови та музики, що є колом зору сучасних та зарубіжних науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інтонування є ключовою. Різні аспекти інтонування із залученням засобів виконавської майстерності досліджували Н. Голубовська, М. Ігумнов, Г. Нейгауз, В. Пухальський, С. Фейнберг та ін. Співвідношення музичного образу та інтонації – у центрі наукових студій Г. Гольдшмідта, Ю. Кремльова, Б. Ярустовського, І. Рижкіна та ін. Проблему інтонування у хорі висвітлили: Б. Асаф'єв, Ю. Іванова, О. Батовська, Л. Ластовецька, О. Сіненко, Т. Смирнова, О. Сбітнєва, С. Світайло, К. Кушнір В. Чучман, Н. Кречко та ін.

Мета статті - розкриття проблеми інтонування у студентському хоровому колективі.

Виклад основного матеріалу. Проблема інтонування у студентському хоровому колективі пов'язана зі співом *a cappella*, в зонному ладу, який спирається на стійкі інтервали: октаву, квінту, кварту. З'ясування сутності точності інтонування виконавця ґрунтується на розумінні категорії «музичний слух». Аналіз досліджень учених (Б. Асаф'єва, З. Корінця, К. Никольской-Береговской, О. Ростовського, Б. Теплова, М. Фаньцзюань та ін.), дозволив визначити, що термін «музичний слух» застосовується у двох значеннях: широкому та вузькому. Під музичним слухом у широкому значенні розуміють звуковисотний, тембровий, динамічний слух; у вузькому – звуковисотний. У словнику української мови «музичний слух» визначається, як здатність сприймати та відтворювати музику. Ю. Юцевич поняття музичний слух обґрунтовує, як здібність до створення і виконання музики на основі сприймання елементів музичної мови (висоти, сили, тривалості, тембру), а також функціональних зв'язків між ними (ладового, ритмічного почуття та різних видів слуху), аналізу співвідношення звуків, запам'ятовування та

відтворення їх. За А. Готсдинером, «музичний слух – це здатність розрізняти музичні звуки, сприймати, переживати й розуміти зміст музичних творів». Різноманітність проявів музичного слуху (видів слуху) науковець трактує як ряд відносно самостійних здібностей і пояснює цей феномен не тільки складною структурою музичного звуку, а й різним рівнем реакцій людини на звучання музики, що відбуваються на рівні відчуттів.

Більш комплексну дефініцію музичного слуху дає О. Ростовський, який зазначив, що музичний слух – це здібність сприймати, уявляти та усвідомлювати музичні враження. Організований та розвинений музичний слух – це єдина складна здібність, яка направлена на цілісне сприйняття та інтонування музичного твору як вираження його ідейно-образного змісту. За Б. Асаф'євим, музичний слух функціонує на основі інтонаційної природи музичного мистецтва, особливо хорового, на сприйнятті та інтонації.

Для розуміння хорової музики важливими елементами є емоційне переживання, тонкість слуху та вміння точно інтонувати.

Визначну роль у формуванні точності інтонування у студентському хоровому колективі відіграє розвиток інтонаційного слуху. Інтонаційний слух ми визначаємо як здатність розрізняти в межах інтервальної зони інтонаційні відхилення і відтворювати голосом одну з інтонацій цієї зони. Якщо говорити про ієрархічну структуру процесу розвитку інтонаційного слуху, то її можна подати у такій послідовності: слухова увага; чуттєве сприйняття; внутрішній спів (з опорою на зовнішнє звучання еталону, заданого викладачем); відтворення; осмислення (узагальнення слухових вражень); досягнення (певної якості у особистому виконанні); повторні дії; виконання (на основі постійного самоконтролю).

Необхідним фактором розвитку інтонаційного слуху співаків є ладове чуття. Ладове усвідомлення інтервалів є критерієм точності їх виконання. В. Морозов спираючись на значний експериментальний матеріал, переконливо доводить, що: тонкий слух, що володіє здатністю розрізняти висоту ще не гарантує точності інтонування. «Чуттєвість до точності інтонації – це чуттєвість до ладових забарвлень звуків» [3, С.156]. Відчуття ладу – це емоційне переживання певних відносин між звуками: ми наділяємо звуки мелодії певними характеристиками, в основі яких лежить емоційне переживання стійкості або нестійкості звуку, закінченості або незавершеності звороту мелодії, мажорного чи мінорного забарвлення музичної фрази тощо. Всі ці відчуття залежать не від висоти звуків, а від їх взаємовідносин, вони не виникають під час сприйняття окремих звуків, а лише у разі їх ладової організації. Особливості ладового виховання слуху розкриваються з урахуванням комплексного розгляду ладу як сукупності трьох його компонентів: мелодійних тяжінь у звукоряді ладу, характерних акордів ладу і функціонального зв'язку акордів і звуків у ладі. Інтервали в музичному творі

сприймаються і відтворюються в тому чи іншому ладі. Слухаючи або виконуючи інтервал, співак його подумки поміщає в ладову систему.

Важливим аспектом слухово-інтонаційної роботи учасника студентського хорового колективу, як складової культури інтонування є вироблення чуття співвідношень між тонами, диференціація фактурних пластів по вертикалі. Правильне інтонування – це стрижнева умова якісного художнього виконання. Неточне ж інтонування змінює ладово-висотні співвідношення між звуками, руйнує їхній інтонаційний зміст.

Проблема інтонування у студентському хоровому колективі тісно пов'язана і з вокальним слухом. За В. Морозовим, «вокальний слух – це передусім не тільки слух, а складне музично-вокальне почуття, яке ґрунтується на взаємодії слухових, м'язових, зорових, дотикових, вібраційних відчуттів [3, С.243]. М'язове відчуття є одним з основних помічників вокального слуху. Воно пов'язане з роботою голосового апарату, з довільними й мимовільними м'язовими рухами. За І. Сеченовим, «людина, яка вміє співати, знає наперед, як їй налаштувати усі м'язи, що управляють голосом, щоб відтворити визначений і задалегідь призначений музичний тон...» [5, С. 53]. Правильність звучання в хорі досвідчений керівник вивіряє, покладаючись на своє власне м'язове відчуття, миттєво оцінюючи «технологію утворення» звуку. І за необхідності корегує звучання в хорі.

Вібраційні відчуття з'являються у хориста в результаті роботи верхнього та нижнього резонаторів. Вони служать засобом контролю над голосом, його тембровим забарвленням і є складовою частиною вокального слуху. Отримуючи інформацію від вібраційного відчуття, співак корегує у процесі співу налаштування свого голосового апарату і «...може певною мірою свідомо регулювати акустичні властивості свого голосу... Вібраційні коливання мимоволі покращують якість тембру, рефлекторно впливаючи на голосові зв'язки» [2, С. 55]. За О. Ростовським, вокальний слух – це вміння чути різні особливості співацького звуку, вимогливо до них підходити і розпізнавати за цими особливостями роботу голосового апарату [5, С.38]. М. Цзюнь обґрунтовує поняття вокальний слух як форму розвиненої музично-вокальної культури слуху, здатність сприймати, аналізувати всі відчуття звучання співацького голосу, його технічні та художні можливості. Основою хорового виконавства є точно вивірений стрій. Для того, аби виробити чистий стрій, треба навчити учасників хору контролювати слухом своє виконання, «підстроїти» власне інтонування до бажаної висоти, що виявляється в умінні проспівати звуки в зонному строї, дещо вище або нижче. На думку К. Пігрова: «Чистота інтонації наріжний камінь, на якому ґрунтується мистецтво хорового співу». У поглядах К. Пігрова головне місце відводиться ладовим орієнтирам; диригент вважав, що зв'язок інтонування з ладом розширює коло уявлень про це явище [4].

По-новому дану проблему розглядає Ю. Рагс, який вказує на багатоманітність діючих факторів, що впливають на інтонування. Порівнюючи такі зв'язки як: лад – тональність, зона – інтервал, висота – темп, темп – динаміка, Ю. Рагс розглядає інтонування в самому загальному розумінні як форму руху. У цьому випадку відношення інтонування до музичної інтонації повинно завжди передбачати, що і мелодія, і тема, і послідовність акордів, і інші музичні елементи організуються в композиторській свідомості через загальні закони і принципи людського мислення.

Методика розвитку інтонаційного слуху студентів у процесі хорового співу базується на використанні зонного та темперованого строю. Важливу роль відіграють внутрішні слухові уявлення.

Уявлення звуковисотних співвідношень, що виникають у слухача у процесі сприйняття ним музики прийнято називати музично-слуховими уявленнями. У результаті багатолітніх досліджень В.Морозов прийшов до висновку, що успішність і продуктивність музичної діяльності залежить від сили і яскравості музично-слухових уявлень і вміння людини свідомо оперувати ними. Існують дві форми проявлення музично-слухових уявлень: образно-слухова пам'ять, тобто відтворення у слухових образах раніше сприйнятого; слухове уявлення – конструювання в слухових образах чогось нового, що раніше не сприймалось [3].

Важливою проблемою у формуванні точності інтонування є розвиток вокально-слухових координуючих умінь співаків хору. Так, відсутність сформованості елементарних навичок саморегулювання процесу фонації призводить до формування негативних вокальних стереотипів, які в подальшому важко піддаються корегуванню. Студент, який не володіє елементарними вокально-технічними та слуховими навичками, співаючи у хоровому колективі, позбавлений можливості правильно оцінювати звучання власного голосу, і, відповідно, координувати роботу свого голосового апарату. М.Майба стверджує, що робота з розвитку співацьких навичок має бути тим стрижнем, навколо якого розгортаються інші елементи навчально-хорової роботи [1, С. 54].

Аргументовано, що формування точності інтонування в студентському хоровому колективі, залежить від правильного співацького дихання, а також від єдиної манери формування голосних. Основою є коректне положення гортані. Керівник хорового колективу, перш за все має навчити співаків хору грамотно видобувати звук. Саме від положення гортані залежать такі співацькі якості, як тембр, висота звуку, вібрато. Тому робота гортані під час співу в гармонії з диханням і артикуляцією має первинне значення.

Вокально-хорова діяльність у хорі забезпечується роботою тріади: дихального апарату, гортані та артикуляційного апарату. Керівникові

студентського хорового колективу важливо знати, як і в якій послідовності формуються дані навички, у чому проявляються специфічні особливості їх розвитку, а також, який вони мають вплив на психоемоційний стан учасника хорового колективу.

Вокально-хорова техніка – це органічна та суттєва частина музичної культури особистості хористів, що є сукупністю музичних здібностей, умовно названих нами «специфічними компонентами», та проявів цих здібностей у вокально-хоровій діяльності на основі загальних компонентів.

Особливого значення у цей період набуває регулярний контроль за станом співацького апарату підлітків і роз'яснення керівника хору відносно гігієни й охорони голосу.

Методику вокально-хорової роботи в мутаційний та післямутаційний період слід будувати на таких основних принципах, як:

- не намагатися штучно прискорювати процес формування дорослого голосу;
- не допускати форсованого співу;
- не примушувати співати за наявності сипоти у голосі;
- учасники хорового колективу в цей період повинні співати на звуках примарної зони, які формуються без напруги, природно і легко;
- тривалість занять у хорі має бути значно коротша, ніж із дорослими.

Аргументовано, що переважна більшість учасників хору мають певні недоліки звукоутворення: форсування звуку, «гойдання» голосу, «відкритий» звук, «плоский» звук, мляве звукоутворення, фальшиве інтонування (детонація та дистонація), носові звуки, затиснення нижньої щелепи, тощо. Тому, одним з важливих етапів роботи в навчальному хоровому колективі є робота над звукоутворенням, яка пов'язана з вокально-тренувальною технікою, вокальною установкою, музично-слуховою діяльністю [4, С. 67].

Виходячи з цього, нами був розроблений комплекс вокально-тренувальних вправ та розспівок, спрямованих на активізацію і координацію голосоутворення. До них належать: вправи, що спрямовані на активізацію співу (беззвучна, дихальна та артикуляційна гімнастика); традиційні вправи, вокалізи; вправи на вироблення високої співацької позиції; вправи на вирівнювання регістрів; вправи на розвиток навичок співу з різними динамічними відтінками; вправи на розвиток чистоти інтонування інтервалів та акордів; вправи на злиття тембрів та врівноваженість сили всіх голосів у хорових партіях, тощо.

Співочий апарат артиста хору регулюється психофізіологічним механізмом співочої установки, заснованої на вібро- і барорецепції. Тому в дослідженнях питань точності інтонування в хорі, доцільніше використовувати термін «вокально-хорова установка». Під цим терміном розуміє професійна готовність співака до музичного виконавства в умовах хорового ансамблю та ладу.

Вокально-хорова установка – це механізм, що забезпечує успішність хорового виконання об'єднуючим, емоційне й раціональне, виразне й технічне, та має складну багаторівневу структуру. А. Асмолов виділяє три рівні такої установки: операційний, цільовий і смисловий. Кожен з рівнів відрізняється ступенем усвідомленості і довільності управління процесами вокально-хорового виконання.

Операційний рівень вокально-хорової установки фіксує пристосувальні, допоміжні операції, регуляція яких в нормі завжди здійснюється без втручання свідомості (мимоволі). Операційний рівень належить до біофізичних, фундаментальних основ постановки голосу. На цьому рівні регулюється несвідома, комплексна взаємодія роботи органів співоного дихання, резонування і голосоутворення, тут здійснюється «органічна» взаємодія багатьох органів і функцій співоного апарату, у суворій відповідності до акустичних, технічних або смислових завдань фонації.

В. Морозов звертає увагу на дві протилежні психологічні установки, яких дотримуються різні школи вокальної постановки голосу. Одна – «зв'язкова», а інша «резонансна»: «Постійні розмови педагога про голосові зв'язки, постійне фіксування свідомості хориста на роботі голосових зв'язок призводить до домінування у співака «зв'язкових» відчуттів і формуванню неправильних уявлень про нібито повну залежність характеру голосу від роботи голосових зв'язок» [3]. Але уявлення, як відомо з психології, народжує відповідні рухи і насамкінець визначає результат. Саме у такого учасника хорового колективу ми почуємо важкий «зв'язковий» звук і всілякі горлові відтінки тембру. В. Морозов вважає, що формування у співака «зв'язкових» уявлень про роботу голосового апарату неприпустимо, і «незрівнянно більш перспективними і правильними слід вважати ті вокально-педагогічні напрямки, які, в якості своєї основної стратегічної лінії, передбачають максимальну активізацію і розвиток системи резонатора голосового апарату співака». Ці висновки повністю узгоджуються з органічністю і мимовольністю роботи операційного рівня вокально-хорової установки.

Цільовий рівень вокально-хорової установки об'єднує вироблені або вже напрацьовані навички та автоматичні дії, які утворюються і регулюються на рівні свідомості. У звичній ситуації настановча діяльність здійснюється успішно і неспинно (автоматично). Цільовий рівень регулює музичні, вокально-хорові та синтетичні засоби технічного освоєння хорової партитури.

Смисловий рівень вокально-хорової установки – вищий рівень регуляції, мета хорового виконання. На цьому рівні формується той самий «мотив», який спонукає художника до творчої діяльності. У традиції академічного хорового виконавства смисловий рівень регуляції об'єднує творчість диригента і хору в єдиному репетиційно-концертному процесі. Цей рівень вокально-хорової установки може реалізовуватися як свідомо, так і несвідомо, але незалежно від

довільності намірів саме він «збирає» окремі дії (навички, автоматизми цільового рівня) і, відповідно, допоміжні, пристосувальні операції (операційного рівня) в єдиний комплекс постійної, оптимальною за швидкістю діяльності. Цим забезпечується успішність виконання хорового твору.

Ланцюг послідовних дій співака при інтонуванні А. Лукишко репрезентує наступними рівнями: рівень слухового уявлення (передчуття) інтонації звуку; рівень відтворення інтонації голосом; рівень контролю слухом якості відтворення інтонації; рівень порівняння відтворення з задуманим і при необхідності внесення корективу в інтонування наступного звуку. Похибки інтонування в учасників навчального хорового колективу можуть виникати на кожному з наведених рівнів. На першому рівні слухових уявлень причини можуть бути такі: у співака недостатньо розвинені слухові уявлення в плані диференціації різних ділянок зони звуку; співак неправильно розуміє роль і значення даного тону в музичному контексті та неправильно уявляє прийоми його інтонування. На рівні відтворення голосом (при наявності вірних звуковисотних уявлень): неправильна техніка голосоутворення; нездоровий голосовий апарат; ненормальний тонус організму співака; несприятливі погодні умови (до прикладу, перепади атмосферного тиску). На рівні слухового самоконтролю: неадекватне слухання співаком своєї інтонації; маскування голосу співака хоровим звучанням і втрата слухового контролю.

Перераховані вище причини детонації в хорі особливо актуальні для навчальних хорів, де співаки (студенти) тільки починають опановувати вокально-хорову технологію.

Що стосується форм роботи в навчальному хоровому колективі, то тут є місце як колективним так і індивідуальним формам роботи.

В основу колективної форми діяльності покладена колективна робота студентів, що реалізується через відносини «діяльність керівника хору – діяльність гупи (хору) – діяльність студента». Основна функція керівника начального хорового колективу при реалізації цих відносин полягає у спрямуванні хорового колективу в правильне русло, підтримка та заохочення студентів до творчої діяльності.

Індивідуальна форма в навчальному хоровому колективі окреслюється діадою «керівник хору – співак». Керівник здійснює контроль за діяльністю кожного учасника хорового колективу під час заняття та організує їх самостійну роботу [5, С.45].

Важливим аспектом точності інтонування є спів *a cappella* у зонному строї де формується навичка так званого «підстроювання» власного інтонування до потрібної висоти. Головним критерієм чистоти інтонування є точно вивірений мелодичний та гармонічний стрій. Це є наріжний камінь хорового співу. Для того, аби виробити чистий стрій, треба навчити учасників хорового колективу контролювати слухом своє виконання. Темперований лад

фортепіано, на думку М. Переверзева, «лише приблизно відбиває справжній сенс нотного тексту», і далекий від інтонаційних уявлень співаків. Знання законів інтонації вельми важливі для хормейстера, оскільки вони забезпечують професійний підхід до формування звучання і відкривають широкі перспективи роботи над художньою виразністю хорового твору. Напівтонові й тонові інтонації вимагають особливої уваги. Так, М. Данілін на перше місце чистого співу ставив правильне інтонування цілого тону вгору, а У. Авранек запорукою ладу вважав вміння співати чисто півтон вниз. Як правило, хористам не вдається відразу чисто інтонувати.

Для формування точності інтонування в навчальному хоровому колективі, наведемо декілька практичних методів.

Метод розвитку зонного інтонування. Розвиток досвіду зонного інтонування – це навичка усвідомленого відтворення голосом висоти музичного звуку з різним ступенем наближення до його абсолютної висоти. Розвиток даного навичку сприяє формуванню гнучкості голосу, вміння розрізняти незначні зміни висоти звуку та вміння підлаштовувати окремого співака до хорової звучності.

Методичні прийоми: спів витриманого звуку всім хором з різною його гармонізацією в супроводі фортепіано; спів витриманого звуку в одному з хорових голосів з різною його гармонізацією в інших голосах; вправи на одному звуці в унісон з перебудовою на $1/4$ і $1/8$ тонові звучання вгору і вниз.

Хоровий стрій – якість хорової звучності, що найменш підлегла впливу диригентського жесту. Стрій хору формується шляхом напруженої та постійної роботи колективу протягом довгого часу. Робота над інтонацією в кожному конкретному випадку спиратися на весь попередній процес слухового виховання співаків, їх грамотності, інтонаційної чуйності. У той же час хоровий стрій – одне з найбільш тонких властивостей хорового звучання, легко, часом непомітно і несподівано руйнується з багатьох причин, деякі з яких не відразу сприймаються співаками й диригентом і не завжди підкоряються звичним сигналам. Перші з них попереджають хор про можливість виникнення інтонаційної неточності. Другі вказують на необхідність виправлення фальші.

Одним з головних і постійних завдань у роботі над інтонацією є точне вибудовування (дотягування) всіх вершин, верхніх звуків у горизонтальному русі хорової партії. Це стосується не тільки верхнього звуку – кульмінації всієї мелодійної лінії, але й вершини кожної висхідної ланки. Незначна неакуратність у вибудовуванні верхніх звуків, навіть проста млявість виконання їх співаками, злегка приглушене їх звучання, у сумі створюють опускання ладу. Гострота інтонування мелодичних вершин у всіх голосах – запорука точного утримування хором тональності твору.

У процесі роботи над строем настає момент, коли втрачається гострота

сприйняття завдання, а, отже, гальмується процес розучування твору. Доцільно застосувати прийом «психологічного удару», тобто тимчасово відвернути увагу хористів з тим, щоб потім знову повернутися до роботи над інтонацією. Робота над строем довга та кропітка. Тому диригентові потрібно мати відчуття міри, щоб колектив не втратив смак до роботи.

Метод «хорового ядра». У роботі зі студентським хором колективом був використаний метод «хорового ядра». На першому етапі роботи цей метод був використаний для досягнення унісону при співі хорової партії. Унісон (від лат. unis – один, sonus – звук) – це одночасне звучання двох і більше звуків однієї і тієї ж висоти. Поєднання однакових звуків у різних октавах називається «октавним унісоном». Дане визначення стосується фізичного унісону, коли джерелом звуку є механічні коливання системи. Унісон, пов'язаний із коливаннями таких біологічних систем, таких, як голосовий апарат співака, називається фізіологічним. Його особливістю є те, що він має таку ж зонну природу, як і слухове сприйняття людини. Різниця у коливаннях двох звуків може доходити до $1/6$ тону, коли їх спільне звучання буде сприйматися як унісон, хоча він буде супроводжуватися відчуттям биття. При підвищенні тону зона унісону звужується, так як, за законами фізіології слухового сприйняття людини, наше вухо стає більш чутливим до точності інтонування. Тому виникають значні труднощі при виробленні унісону на високих тонах, особливо в партії сопрано. Якісний унісон при колективному співі залежить від тонкості слуху хормейстера та самих співаків.

Щодо репертуарної політики студентського хорового колективу, слід акцентувати увагу на вітчизняній системі музичної освіти. Культурні традиції хорової спадщини, засновані на багатогранному репертуарі творів хорової музики композиторських шкіл: М.Березовського, А.Бондаренко, Д. Бортнянського, М. Леонтовича, В. Полевої, К. Стеценка, О. Кошиця, С. Луньова, І.Олексійчук, В. Степурка, Б. Фільц, І. Щербакова та ін., є запорукою вироблення точності інтонування студентського хорового колективу. Із зарубіжних хорових композиторів варто відзначити А. Пярта, К.Пендерецький, Х.Гурецький, Дж.Тавенера, Г.Музическо, Д.Енко та ін.

Хоровий спів, як один із видів музичної діяльності, має свою специфіку й особливості, і тому мотивація обумовлена специфікою навчального предмету, суб'єктивними особливостями студента та викладача, організацією освітнього простору, освітньою системою.

Висновки. Отже, проблема інтонування у студентському хором колективі вирішується інтегровано. Одним із основних завдань диригента хорового колективу є робота над взаємозв'язком фізіологічних, емоційних, вольових, інтелектуальних і мотиваційних компонентів діяльності особистості, а саме: розвитком інтонаційного та вокального слуху, вокально-слухових координуючих умінь, слухових уявлень, формування вокально-хорової установки.

Література:

1. Майба О. К. Вокально-хоровий спів як засіб формування духовних цінностей у молодших школярів. *Міжнародні науково-практичні читання пам'яті Анатолія Авдієвського: матеріали* (Київ, 23 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 53–56.

2. Маріо М. Д. Виховання молоді засобами православної духовної музики у закладах освіти України: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2000. 19 с.

3. Морозов, В. П. (2019). *Вокальний слух і голос*. Київ: Музична Україна.

4. Пігров К. К. / К. К. Пігров. - К.: Держ. вид. образотворчого м-тва і музичної л-ри, 2005. - 180 с.

5. Ростовський, О. Я. (2003). *Педагогічні основи керування процесом музичного сприймання школярів*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). АПН України, Київ.

References:

1. Maiba, O. K. (2017). *Vokalno-khorovyi spiv yak zasib formuvannia dukhovnykh tsinnosti u molodshykh shkoliariv [Junior schoolchildren have the Vocally-choral singing as means of forming of spiritual values]*. Kyiv: Mizhnarodni naukovo-praktychni chytannia pamiati Anatoliia Avdiievskoho: proceedings [in Ukrainian].

2. Mario, M. D. (2000). *Vykhovannia molodi zasobamy pravoslavnoi dukhovnoi muzyky u zakladakh osvity Ukrainy [Educations are young facilities of Orthodox sacred music in establishments of formation of Ukraine]*. Kharkiv: avtoref. dys. kan. ped.nauk: 13.00.01 [in Ukrainian].

3. Morozov, V.P. (2019). *Vokalniy sluh i holos [A vocal is a rumor u voice]*. Kyiv: Musychna Ukraina [in Ukrainian].

4. Pigrov, K.K. (2005). *Keruvanna khorov [Management choir]*. Kyiv: Derz. vyd. obrazotvorchogo m-tva I muzychnoy l-ry[in Ukrainian].

5. Rostovskiy, O. Y. (2003). *Pedagogichni osnovy keruvannya prososom muzychnogo spryineattya shkolyariv [Pedagogical government of musical perception of schoolchildren a process bases]*. Kyiv: (Avtoref. dys. d-ra ped.nauk). APN Ukrainu [in Ukrainian].